

Норберт Рандаў
(Берлін)

Сучасная беларуская літаратура ў Нямеччыне

Спачатку хачу падзякаваць Вам за ласкавае запрашэнне прыняць удзел у святкаванні шасцідзесяцігоддзя выдатнага пісьменніка і выступіць на ім з прамоваю. Але каб вы не былі потым расчараваны, мушу з самага пачатку папярэдзіць, што прамова мая не будзе навуковым дакладам і я ў ёй толькі ў апошняй частцы звярнуся непасрэдна да пана Сакрата. Пра абазначаную тэму — „Сучасная беларуская літаратура ў Нямеччыне” — я буду гаварыць з пункту гледжання майго зусім асабістага вопыту. І вы ўбачыце, як вядомая была ў нас беларуская літаратура прыкладна тры дзесяцігоддзі таму назад, як марудна ішло яе пашырэнне, чаму сёння — і спадзяюся, што і ў будучым — становішча дае падставы для пэўнага аптымізму.

Тэма ўспрымання беларускай літаратуры ў Нямеччыне — праўда, толькі ў адной яе частцы — навукова разглядаецца ў дзвюх кніжках майго сябра Уладзіміра Сакалоўскага *Пара станаўлення і асабліва Беларуская літаратура ў ГДР*, якія выйшлі ў Мінску ў другой палове васьмідзесятых гадоў.

Тое, што я раскажу Вам цяпер, будзе паведамленнем пра нялёгкі шлях, які давялося прайсці мне асабіста, каб зарыентавацца ў беларускай літаратуры і яе развіцці. Перш за ўсё невялічкая заўвага: па сваёй асноўнай спецыяльнасці і інтарэсах я балгарыст; пасля аб’яднання Германіі вярнуўся ў Берлінскі ўніверсітэт імя Гумбальдта менавіта як балгарыст.

Спачатку скажу пра тое, як у мяне наогул узнікла гэтае жаданне. Калі я ў тысяча дзевяцьсот шэсцьдзесят пятым годзе, пасля трохгадовага турэмнага зняволення ў ГДР, да якога мяне прысудзілі, у прыватнасці, і за — як тады так цудоўна гучала — валоданне „антысавецкім памфлетам” *Доктар Жывага*, зноў апынуўся на волі, праўда, вельмі ўмоўнай, мая малодшая сястра была ўжо замужам за беларускім афіцэрам савецкіх акупацыйных войск у Германіі. Ён, германіст, даў сябе ўгаварыць пайсці на нейкі час службыць перакладчыкам у ГДР. Зразумела, мяне вельмі зацікавіла, з якім народам вось такім чынам парадніла мяне сястра. Пасля турмы мне быў зачынены шлях вярнуцца назад ва ўніверсітэт, дзе я да шэсцьдзесят другога працаваў асістэнтам, ці заняць якую-небудзь іншую пасаду, і таму я вырашыў на свой страх і рызыку хоць пазнаёміцца з культурай і гісторыяй беларускага народа. Бо як жа іначай можна лепей зразумець менталітэт ці — іншымі словамі — душу народа, як не праз набыткі яго вялікіх пісьменнікаў?

Першае, што мне адразу кінулася ў вочы, быў той факт, што ў Германіі для беларускага народа няма нават агульнапрынятай назвы; да сённяшняга дня яго, з трох усходнеславянскіх народаў бліжэйшага народа немцаў, як толькі не завуць у нас: і *Weißrussen* і *Weißruthenen* і *Belorussen* ці *Bjelorussen*. Лёс яго на працягу апошніх двух стагоддзяў неяк сцёр з нашай памяці тое, што ў гэтага народа ёсць свая ўласная гісторыя, якую ён не адзін раз у гэтым стагоддзі спрабаваў вярнуць сабе; што ён стварыў спецыфічную культуру і мае ўласную мову, якая ў нялёгкіх умовах ціску з боку перш за ўсё рускай мовы спрабуе ўтрымаць свае пазіцыі. Нямецкая славістыка да сённяшняга дня ўсё яшчэ больш або менш абмінае беларускую мову і літаратуру.

Як бачыце, цьмяныя ўяўленні пра Беларусь і беларусаў пачаліся ўжо з іх розных назваў. Да таго ж на іх адчувалася і пячатка ідэалогіі: *Weißruthenien*, сцвярджалася ва Усходняй Германіі, гэта фашысцкая назва, хоць у публікацыях дваццатых гадоў у Мінску на нямецкай мове ўжывалася,

як правіла, толькі назва „Weißruthenische савецкая сацыялістычная рэспубліка”. Назва „Weißrussen” стала прабіваць сабе дарогу ў Германіі ў апошнія гады. У ГДР рэкамендавалася ўжываць моўную канструкцыю-гермафрадыт „Velorussen” — усе іншыя назвы лічыліся рэакцыйнымі і былі фактычна забаронены.

Гэтая неакрэсленасць была, аднак, толькі пачаткам цяжкасцей. Гучыць амаль неверагодна, але да сённяшняга дня ў Германіі няма ні падручніка, ні граматыкі, ні нават слоўніка мовы дзевяцімільённага еўрапейскага народа, які ў свой час быў адным з заснавальнікаў Арганізацыі Аб’яднаных Нацый, хоць і на правах марыянеткі Савецкага Саюза. Я мусіў разлічваць толькі на самога сябе і з цяжкасцю авалодваў беларускай мовай, чытаў з дапамогаю беларуска-рускага слоўніка, які не аднойчы прабуксоўваў. Я прагнуў як мага хутчэй пазнаёміцца з літаратурай, напісанай на гэтай мове, і таму задавальняўся толькі пасіўным вывучэннем беларускай мовы — гэта я з жалем мушу адзначыць цяпер.

Што ж уяўляла сабою літаратура, якую мы маглі чытаць у арыгінале ва Усходняй Германіі? На шчасце, пасля майго вяртання з турмы часопісы „Польмя” і „Маладосць” якраз у гэтыя некалькі гадоў мелі адносную свабоду, і я ўспамінаю, што першая кніжка, якую я прачытаў з дапамогай сястрынога мужа на мове арыгінала, быў раман Васіля Быкава *Мёртвым не баліць*. Мабыць, няма патрэбы гаварыць Вам, што кніжка не толькі моцна ўразіла мяне смеласцю паказу паводзін чалавека на вайне, але і проста-такі захапіла. Я прапанаваў аднаму ўсходнеберлінскаму выдавецтву перакласці яе і атрымаў заказ напісаць на раман унутраную рэцэнзію. Выдавецтва заказала яшчэ адну рэцэнзію; абедзве рэцэнзіі рэкамендавалі, можа крыху захоплены, перакласці кнігу на нямецкую мову. На працягу пасляваенных дзесяцігоддзяў цэнзура ва Усходняй Германіі стала вельмі вытанчанай — межы публікацый былі гэтак добра вядомы выдавецкім супрацоўнікам, што іх часта не пераходзілі ўжо тады, калі рабілася прапанова аб перакла-

дзе кнігі. Выдавецкія рэдактары мелі тонкі слых адносна таго, што пройдзе або не пройдзе цэнзуру. Так было і з *Мёртвым не баліць*. Першыя дзве рэцэнзіі здаліся адказнаму рэдактару вельмі ўжо станоўчымі, і таму ён загадаў яшчэ дзве. Мабыць, і ў іх гучала рэкамендацыя-захапленне. Раман *Мёртвым не баліць* стаў у Савецкім Саюзе канцом перыяду адлігі. Супраць кнігі і яе аўтара была развязана кампанія ганення, якую ўзначаліла ваенная газета „*Красная звезда*” і якая прывяла да нападу на кватэру Быкава.

У выніку адмовы публікацыі кнігі ва Усходняй Германіі і цікавання яе і аўтара ў Савецкім Саюзе яна хутка выйшла ў заходнямецкім выдавецтве *Прапілеі*.

Зразумела, што пасля гэтай няўдачы я перш за ўсё стаў шукаць нямецкія пераклады твораў беларускай літаратуры. Усе яны — колькі іх там — былі перакладзены на нямецкую з рускай. І гэта было бачна ўжо з таго, што імёны і геаграфічныя назвы перадаваліся ўсе без выключэння ў русіфікаванай арфаграфіі. Акрамя таго, беларускія кніжкі на нямецкай мове можна было палічыць на пальцах калі не адной, дык дзвюх рук. Вось гэтыя пераклады: тоненькая кніжачка вершаў Максіма Багдановіча, якая выйшла адразу пасля вайны ў Заходняй Германіі — я хутка пераканаўся, што гэта хутчэй парафразы чым пераклады. Потым я знайшоў раман Макара Паслядовіча *Цёплае дыханне*, раманы Тараса Хадкевіча *Рэха ў гарах* і *Вяснянка* і Янкі Брыля *У Забалоцці днёе*. У тысяча дзевяцьсот шэсцьдзесят чацвёртым і шэсцьдзесят пятым гадах нарэшце выйшла некалькі аповесцей Васіля Быкава *Трэцяя ракета*, *Пастка* і *Адна ноч*. Да гэтага можна дадаць яшчэ дзве драмы Кандрата Крапівы, надрукаваныя на пачатку пяцідзесятых гадоў для карыстання супрацоўнікаў тэатраў — і недаступныя мне. Акрамя таго, было яшчэ некалькі апавяданняў беларускіх аўтараў, змешчаных у анталогіях або часопісах, дзе яны не былі пазначаны як творы беларускай літаратуры, а ішлі пад агульнаю назваю *Савецкія пісьменнікі*.

Вышэйпералічаныя творы і складалі ўсе набыткі беларускай літаратуры, даступныя мне на нямецкай мове ў тысяча дзевяцьсот шэсцьдзесят пятым годзе.

Каб лепей разабрацца ў праблематыцы, але зрабіць гэта не дарма, бо мне трэба было неяк зарабляць на жыццё, не маючы нідзе магчымасці атрымаць пасаду, я дамовіўся з усходнеберлінскім выдавецтвам *Volk und Welt* скласці анталогію новай беларускай літаратуры — беларускага апавядання, і напісаць пасляслоўе, дзе на пяцідзесяці старонках зрабіць агляд яе развіцця, каб такім чынам давесці да чытача ў Германіі сам факт яе самастойнага існавання. Выдавецтва згадзілася падаваць усе імёны ў транслітэрацыі арыгінальнай беларускай арфаграфіі, а я пайшоў на кампраміс і адмовіўся ад ужывання назваў „weißrussisch” і „weißruthenisch” на карысць назвы „belorussisch”.

Прыняць рашэнне было лягчэй чым выканаць яго. Спачатку я пераканаўся, што не існуе добрай гісторыі літаратуры. Два тамы *Гісторыі беларускай савецкай літаратуры*, якія выйшлі ў тысяча дзевяцьсот шэсцьдзесят чацвёртым і шэсцьдзесят шостым гадах, дазвалялі ўбачыць, якою багатаю была беларуская літаратура пасля першай сусветнай вайны. Аднак каноны гэтай гісторыі выклікалі ў мяне моцнае сумненне. Паміж радкоў я мог прачытаць сёе-тое, што пацвярджала гэтае ўражанне, як, напрыклад, глумлівыя заўвагі пра Андрэя Мрыя на старонцы шэсцьдзесят чацвёртай першага тома. Пагэтаму я перш за ўсё паспрабаваў адшукаць творы Андрэя Мрыя. Па міжбібліятэчнаму абмену я атрымаў выдадзеныя ў тысяча дзевяцьсот пяцьдзесят восьмым годзе ў Мюнхене *Запіскі Самсона Самсуя* і такім чынам пазнаёміўся з цудоўным сатырыкам. Па міжбібліятэчнаму абмену атрымаў я і кніжку Лукаша Калюгі, таксама выдадзеную ў Мюнхене. У інстытуце славістыкі Берлінскага універсітэта імя Гумбальдта знайшліся два першыя гадавыя камплекты часопіса „*Узвышша*”, якія дазволілі мне ўбачыць у несказаным і несфальсыфікаваным выглядзе карціну беларускай літаратуры дваццатых гадоў.

Асабліва праз кнігу Антона Адамовіча *Opposition to Sovietization of the Byelorussian Literature* — яна таксама выйшла ў Мюнхене ў пяцідзiesiąтых гадах — напоўніліся жыццём імёны, якія дагэтуль ужываліся толькі як імёны ворагаў народа або наогул замоўчваліся. Аднак сярод іх былі не толькі прайзакі, а і паэты. Неўзабаве, у тысяча дзевяцьсот шэсцьдзiesiąт дзевятым годзе, у Мінску выйшаў другі том *Гісторыі беларускай дакастрычніцкай літаратуры*, які быў крокам далей на шляху да праўды пра беларускую літаратуру, хоць у ім усё яшчэ амаль нічога не гаварылася, напрыклад, пра самы значны твор Максіма Гарэцкага *Дзве душы*.

З дапамогаю сяброў сястры і яе мужа ў Мінску мне ўдалося нарэшце атрымаць творы аўтараў, якія цікавілі мяне, асабліва, побач з пісьменнікамі, ахвярамі тэрарыстычнага сталінскага апарата. Такім быў Алесь Гарун. Акрамя таго, часопіс „*Полымя*” апублікаваў якраз у гэтыя гады вялікую колькасць дагэтуль забароненых твораў, напрыклад, Калюгі і Гарэцкага. Усё гэта дазволіла мне паступова акрэсліць змест маёй анталогіі. У „*Узвышшы*” я знайшоў апавяданне *Камандзір Мрыя*, якое моцна ўразіла мяне; яго адразу ж адхіліў выдавецкі рэдактар, які меў добрае чужэе накіонт якасцей твора.

Запланаваную выдавецтвам паездку ў Мінск, падчас якой я разлічваў знайсці новы матэрыял, адхілілі. На пачатак шэсцьдзiesiąт васьмага года Стасі забараніла мне ўсе паездкі за мяжу, і гэтая забарона існавала на працягу сямі гадоў. Каб стварыць сабе ясную карціну беларускай літаратуры і не сказаць яе поўнасьцю, мне прыйшлося разлічваць толькі на тое, што я мог атрымаць у Берліне, з Мюнхена і ад мінскіх сяброў. За выключэннем першага тома двухтомнай анталогіі беларускага апавядання, выдадзенага ў Мінску ў тысяча дзевяцьсот шэсцьдзiesiąт сёмым годзе Сцяпанам Аляксандравічам і Янам Скрыганам, усе іншыя беларуска або рускамоўныя анталогіі як дапаможнікі былі амаль непрыгодныя для арыентаці. У зборах твораў беларускіх пісьменнікаў, якія я мог атрымаць ва Усходнім Берліне, мелася мноства пропускаў, фальсіфікацый і замоўчвання забароненых

прозвішчаў. Нягледзячы на гэта, мне ўдалося, па-мойму, даць больш-менш аб'ектыўны агляд развіцця беларускай літаратуры — і не ў апошнюю чаргу па простай прычыне, што ў нас не было спецыяліста па беларускай літаратуры. Так, напрыклад, у анталогію ўвайшло апавяданне Алеся Гаруна, чые творы ўсё яшчэ не дазвалялася друкаваць у БССР. Перш чым аддаць рукапіс у цензуру, якая, канечне, таксама не мела ніякага ўяўлення аб беларускай літаратуры, выдавецтва хацела засцерагчыся і аддала рукапіс на рэцэнзію аднаму цяпер ужо памершаму ўсходнеберлінскаму славісту. Па тону яго рэцэнзія была даносам, які сваёй асновай зрабіў літаратурныя крытэрыі сталінскага пракурора; яна спалохала выдавецтва, якое не асмелілася — таксама і ў маіх інтарэсах — аддаваць рукапіс і гэтую рэцэнзію цензурнай установе. Мяне папрасілі падрыхтаваць для выдавецтва падрабязны адказ, што я і зрабіў; ён крыху заспакоіў выдавецтва, хоць мне і давялося па-новаму сфармуляваць некалькі сказаў майго пасляслоўя.

Анталогія выйшла нарэшце ў тысяча дзевяцьсот семдзесят першым годзе пасля шматлікіх затрымак. Яе ўсюды прынялі станоўча — і не толькі ва Усходняй Германіі, дзе з'явілася мноства рэцэнзій і ўрыўкаў з кнігі, але і на Беларусі. У ЗША ў беларускай газеце з'явілася вельмі пахвальная рэцэнзія Ст. Станкевіча. Шматгадовыя намаганні стварыць праўдзівую карціну беларускай літаратуры, такім чынам, не аказаліся марнымі.

Мушу аднак сказаць, што ў той час мне былі недаступны ні літаратура беларускай эміграцыі ні беларуская літаратура ў Польшчы. Дый было немажліва апаблікаваць што-небудзь такое ў нас. Але і напісаныя ў Польшчы беларускія творы яшчэ дзесяцігоддзе таму назад не друкаваліся нават у БССР. Тым не менш анталогія пад крыху рамантычнай назвай *Буслы над балотамі* з'явілася важным крокам у напрамку ўспрымання беларускай літаратуры ў Германіі як самастойнай і заслугоўваючай пільнай увагі літаратуры.

З часоў падрыхтоўкі анталогіі і асабліва пасля яе выхаду ў свет ва Усходняй Германіі назіраўся ўсё большы інтарэс да беларускай літаратуры. Не ў апошнюю чаргу садзейнічаў гэтаму сусветны поспех твораў Васіля Быкава, якія ўсе пасля іх з’яўлення перакладаліся на нямецкую мову. У семдзесят шостым годзе ва Усходняй Германіі выйшаў яго двухтомны збор твораў, перавыдадзены ў восемдзесят пятым годзе на Захадзе Германіі.

Да падзення ўсходнеберлінскай сцяны ў Германіі вышлі наступныя беларускія кнігі: Янка Брыль, *Птушкі і гнёзды* (1967); Іван Шамякін, *Сэрца на далоні* (1967), *Снежныя зімы* (1970), *Бронепоезд „Ленін”* (1982), *Гандлярка і паэт* (1986); успаміны партызанаў пад назваю *У лясках Беларусі* (1976); Анатоль Кудравец, *Раданіца* (1983), *Апавяданні* (1988); Уладзімір Караткевіч, *Дзікае паляванне караля Стаха* (1985), у Мінску — *Зямля пад белымі крыламі* (1983); Іван Мележ, *Людзі на балоце* (1974); Алесь Адамовіч, *Хатынская аповесць* (1974), *Карнікі* (1982), *Блакадная кніга* (1989, сумесна з Даніілам Граніным). У тысяча дзевяцьсот восемдзесят сёмым годзе пад назваю *Малады дубок* выйшла другая анталогія беларускага апавядання, у якой я паспрабаваў дапоўніць творы адзінаццаці змешчаных у ёй аўтараў (Ядвігін Ш., Якуб Колас, Змітрок Бядуля, Цішка Гартны, Максім Гарэцкі, Андрэй Мрый <нарэшце з яго апавяданнем *Камандзір*>, Кузьма Чорны, Міхась Зарэцкі, Платон Галавач, Лукаш Калюга і Ян Скрыган) жыва напісанымі партрэтамі-ўспамінамі іх як людзей, што дазволіла намаляваць адначасова і карціну актыўнага літаратурнага жыцця на Беларусі ў дваццатыя гады. Некалькімі выданнямі вышлі *Беларускія народныя казкі*, частка з іх у Мінску. *Беларускія народныя казкі*, з навуковым каментарыем Л. Барага ўсходнеберлінскага акадэмічнага выдавецтва з тысяча дзевяцьсот шэсцьдзесят шостага да васьмідзесятага гадоў перавыдаваліся дзесяць разоў. Акрамя таго вышлі і *Казкі жыцця* Коласа. У Заходняй Германіі да падзення ўсходнеберлінскай сцяны выйшаў вышэйназва-

ны двухтомнік Васіля Быкава, *Беларуская анталогія* зальцбургскага славіста Фердынанда Нойрайтэра, выдадзеная на дзвюх мовах са знакамі націску, хутчэй як дапаможнік для вывучэння беларускай мовы. У Гамбургу ў восемдзесят дзевятым годзе выйшла кніга Святланы Алексіевіч *У войны не женское лицо*. А ў Ляймене, невялікім горадзе, вядомым дзякуючы нямецкаму тэнісісту Барысу Бекеру, беларускі эмігрант Юры Попка выдаў у сваім выдавецтве аўтабіяграфічны раман *Свеціць у тумане* (1985), перакладзены Фердынандам Нойрайтэрам, а таксама шэраг публікацый па гісторыі і мастацтву.

Дзевятага лістапада тысяча дзевяцьсот восемдзесят дзевятага года перастала існаваць усходнеберлінская сцяна. Гэтая падзея не толькі перайначыла палітычную карту Еўропы, яна прынесла глыбокія змены і ў літаратурнае жыццё ўсёй Германіі. У абедзвюх частках Германіі ў мінулыя гады быў набыты розны вопыт, у тым ліку і кантактаў з культурамі нашых суседзяў. Гэты вопыт належала цяпер асэнсаваць і ўзяць на ўзбраенне. Гэта прывяло да таго, што цяпер у Заходняй Германіі пачалі болей цікавіцца літаратурамі нашых усходніх суседзяў. Так, напрыклад, некалькі разоў удавалася запрашаць у Берлін або ў Заходнюю Германію групы беларускіх пісьменнікаў. У выніку гэтых паездак і чытанняў, якія праводзілі аўтары, у розных часопісах з'явіўся шэраг вершаў і апавяданняў. Пасля восемдзесят дзевятага года ў нямецкім перакладзе ва ўсходне- і заходнянемецкіх выдавецтвах выйшла і некалькі кніжак беларускіх аўтараў, сярод іх *У тумане* (1990) і *Аблава* (1995) Васіля Быкава, *Цинковые мальчики* (1992), *Последние свидетели* (1989) і *Во власти смерти* (1994) Святланы Алексіевіч.

У дзевяноста першым годзе выйшлі *Письма моей памяти* Анны Краснапёрка, змешчаныя перад гэтым у часопісе „*Дружба народов*”. У іх аўтар расказвае пра тое, як ёй удалося выжыць у мінскім гета ў тысяча дзевяцьсот сорок першым і сорок другім гадах. Але перш за ўсё мне хацелася б звярнуць увагу на вялікі том Алеся Разанава, які пад наз-

ваю *Знакі вертыкальнага часу* выйшаў у мінулым годзе і складаецца з паэм, вершаў і прозы гэтага значнага прадстаўніка сучаснай беларускай паэзіі. Пераклад быў зроблены з мовы арыгінала, а паэтычная адаптацыя здзейснена выдатнай нямецкай паэткай Элькэ Эрб. Гэтая кніга, безумоўна, належыць да лепшых набыткаў пашырэння беларускай літаратуры ў аб'яднанай Германіі.

Асаблівыя паслугі беларускай літаратуры аказаў часопіс „*textura*”, які выходзіць у Гановеры. У шэрагу яго нумароў змяшчаліся вершы і аповяданні беларускіх аўтараў, ад Якуба Коласа да Ніны Мацяш. На жаль, паміж рэдакцыяй і выдавецтвам часопіса ўзнік моцны канфлікт, у выніку якога апошні нумар часопіса, які цяпер стаў называцца „*Ostara*”, даведзены толькі да выдання пробных экзэмпляраў. Праўда, дырэктар выдавецтва, якому я званіў перад маім ад'ездам у Беласток, паабяцаў, што нумар часопіса ўсё ж такі выйдзе ў бліжэйшы час. Ён прыслаў мне тры аўтарскія экзэмпляры пробнага нумара для трох беларускіх аўтараў, што жывуць у Польшчы.

Вы, дарагі пан Сакрат, адзін з іх, і Вамі адкрываецца гэты нумар. Дзве Вашыя мініяцюры — *Лета ў Мокрым* і *Пісьма да таты* (на жаль, з-за недахопу месца ўключаны толькі яны, хоць перакладзена было болей твораў) — з'яўляюцца добрым пачаткам гэтага выдання, якое ў аб'яднанай Германіі ўпершыню прадстаўляе ўсю беларускую літаратуру. Рэдактар ва ўступным слове піша:

Гэтае чацвёртае выданне серыі „*Ostara*” прысвечана літаратуры, якая як ніякая другая ў Еўропе вымушана ўвесь час змагацца за сваё існаванне, пераадолюючы культурнае, гістарычнае і палітычнае супраціўленне: беларускай літаратуры. Заходнееўрапейскаму чытачу яна амаль што невядомая.

У гэтым нумары прадстаўлены, акрамя Сакрата Яновіча, Адам Глобус (адно аповяданне), Уладзімір Арлоў (нататкі *Бывай, Берлін* і вершы), Ніна Мацяш (вершы), Надзея Артымовіч і Алесь Разанаў (урыўкі з іх сумесна выдадзенай кнігі *Дзверы*), Алесь Разанаў (некалькі прайзвічых рэчаў са

Знакаў вертыкальнага часу), Ян Чыквін (вершы), Наталля Арсеннева (вершы), Васіль Быкаў (урывак з аповесці *Аблава*) і Тодар Копша (заўвагі аб палітыцы, культуры і мастацтву ў Беларусі).

Вы бачыце: добры, багаты падбор. На жаль, абмежаваны аб'ём выдання не дазволіў, як планавалася першапачаткова, уключыць болей аўтараў, перш за ўсё з Польшчы і з беларускай дыяспары. Але я спадзяюся, што для гэтага неўзабаве прадставіцца магчымасць. Рэдактар часопіса „*Ostara*” мае намер, у другім выдавецтве, падрыхтаваць том твораў пісьменнікаў, якія жывуць у Польшчы і пішуць на мовах меншасцей.

Літаральна за два дні да майго ад'езду сюды ў Беласток, мне пазваніў рэдактар аднаго з самых значных нямецкіх літаратурных часопісаў — „*Die horen*” — які выходзіць у Брэмеркафене, і раскажаў, што ён хоча прысвяціць адзін з нумароў гэтага вялікафарматнага і вельмі аўтарытэтнага часопіса беларускай літаратуры.

Вы бачыце — беларуская літаратура карыстаецца ўсё большай увагай. І ад нас і ад Вас залежыць апраўдаць гэтую ўвагу і ў будучым.